

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXV. évf.

1900. September—October.

5-dik füzet.

A keresztény egység.*

Az emberiség testvérisége az evangélium szerint nem egyházi, nem is dogmatikai, hanem erkölcsi közösség.

„Erről ismernek meg mindenek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.“
Ján. IV : 35.

„Adott némelyeket apostolokat, némelyeket pedig prófétákat, némelyeket pedig evangelistákat, némelyeket pedig pásztorokat és doktorokat, a szenteknek egy testben való kötöttetésekre, a szolgálatnak munkájára, a Krisztus testének építtetésére, miglen jussunk mindnyájan a hitre és az Isten fia ismeretének egységére, miglen leszünk teljes férfiakká, a megöröködött Krisztus állapotjának mértéke szerint.“ Ef. IV : 11—13.

A kereszténység kezdetben az emberiség egységét proklamálta. Jézus Galilea térségein a testvériségnek és egységnek legédesebb és legmelegebb felhívását intézte a világhoz, a mely azóta a történelem hullámverései, az emberek egyenetlenkedései, a sors minden változatai mellett is évszázakon át visszhangzik, mint egy valóban isteni szózat, mint az örömmek és reménynek állandó forrásául szolgáló üzenet a szenvedő emberiség számára: „*Boldogok az alázatosak! Boldogok a békességre igyekezők! Erről ismernek meg mindenek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek. Szeresd a te Uradat, Istenedet teljes szívedből s ime, a második parancsolat, mely ehhez hasonló: szeressed felebarátodat, mint magadat.*„ Ugyanazon egy égi Atyának gyermekei, mindnyájan testvérek vagytok.

A Krisztus minden tanítványának testvérisége egymás között annyi mint a keresztény társadalom egysége s az első apostoli gyülekezeteknek ez volt az eszménye, vagy ha jobban tetszik, álma. A tanítványok Jeruzsálemben a felső házban begyűlve, a kommunizmusnak egy bizonyos neméig viszik az egységet. A mint a Cselekedetek írója mondja, egy szív és lélek voltak. Korinthusban az

* Jean Reville „Parols d'un libre Croyant“ című Párisban megjelent beszédeiből. L. Ker. Magv. XXXV. évf. 1-ső füz. F. J.

első keresztények állandóan közösen étkeznek és úgy szervezkednek, mintha egy családot alkotnának. Még ha nem ismerték is egymást, a keresztények „*testvérek*“-nek szólították egymást.

Azonban az eszmény és valóság között mindjárt kezdetben észre kell venni a különbséget. A program igen szép és az emberek igen roszak voltak. Elmult az az idő, a mikor az emberek az első keresztény gyülekezetek egységét és békéjét magasztalhatták és azokról idylli leírásokat tehettek. A tudományos történelem, a szent könyvek bírálata a valóságban egészen más képet tárnak fel előttünk az első keresztény gyülekezetekről, mint a minőt azokról az előbbi fantastikus leírások után birtunk; t. i. a különböző irányok küzdelmét, a mely a mester halála után csakhamar szembeállítja a tanítványokat egymással, elkeseredett személyes versengést és a tantételek és parancsolatok felett egy olyan chaotikus összehütközést tárnak fel azok előttünk, a melyben az evangelium veszendőbe látszott menni.

De ha az emberek nem is juthattak el az ők eszményök magasztalására, magának ennek az eszménynek léte azért nem kevésbé nagy erő volt rajjuk és nagy jótétemény az emberiségre nézve. Helyesen mondják, hogy egy társadalmat nem annyira abból kell megítélni, hogy mivé lett, mint inkább abból, hogy mivé akart lenni. Mond meg nekem, hogy mire vágyakozol és én megmondom, hogy mit érsz. Senki közülünk nem valósítja meg azt, a mit az élet legfőbb céljának, az igazság és jó legfőbb nyilvánulásának tart; de mindazok, a kik a középszerűségen, a szellemi laposságon felülemelkedtek, a kik a lelkeket a nagyobb igazság, a tisztultabb szépség, a kiválóbb jogszerűség ihletének megnyitották; szóval, mindazok, a kik a legjobbat óhajtják, valóban nagyok s méltók a mi rokonszenvűnkre és bámulásunkra még akkor is, ha törekvéseiket annak megvalósításában nem koronázta is siker.

Tudom, hogy mennyi tudatlanság, babona, versengés volt az első századok keresztényeinek egy nagy részénél. Tudom, hogy nagyobb részük mennyire kiforgatta az evangeliumot a maga egyszerűségéből, hogy abba a maguk egyéni szemlélődéseiket vagy felhevült képzelődésük esalképeit bevigyék. De a mint meghajlok hitők melletti hősiességünk előtt: ép oly tiszteletteljes esodálkozással üdvözlöm azt a nagyszerű gondolatot, a mely bátorságukat fentartotta; üdvözlöm a megújhodott emberiségben való hitet, a honnan minden igazságtalanság eltűnik, minden gonoszság

számüzve lesz és az emberek a Krisztus szelleme által újjászületve, egy nagy családot fognak alkotni, a hol az Isten lesz mindenekben minden.

Mert a keresztény eszménynek ezen első nyilvánulását tulajdonképpen ez a törekvés jellemzi. Az emberek nemesak a testvérek egy kis körének egységét ezélozzák a kereszténységgel, hanem az egész emberiségnek egy egyetemes társulattá alakulása nagyszerű reményét akarják azzal megvalósítani. A szellemi egységnek tényleg két neme van s mindkettőnek megvoltak minden időben harcosai a hitek között. Ezek közül az egyik egység az, a mely csak azon csekély számu személyekre vonatkozik, a kik egymást ismerik, egymást gyakran látják s egymással gyakran találkoznak; egy olyan kis gyülekezet, a melyben az ember meghitt barátai között érzi magát, a melyben mindenkinek nemesak hogy ugyanazon hite van, hanem kegyességük is ugyanazon módon, ugyanazon imákban s ugyanazon nyelvben nyilatkozik s másokkal szemben, a kik nem ahoz a gyülekezethez tartoznak és nem azon helyen imádkoznak, némi kiesinylést vagy nagymérvű közönyt is tanusítanak. Az egységnek másik neme egy szélesebb körű egység, a melyben az emberek a helyett, hogy így magokba zárkoznak, mind szélesebb körre igyekeznek kiterjeszteni az együvé tartozás érzetét és ennek nemesebb befolyása alatt azon munkálnak, hogy az egész emberiséget a testvériségnek egy nagy és nemes képesébe foraszszák egybe.

Mi természetesebb, minthogy a nagy római birodalomban szét-szórta élő nyomorult és miveletlen keresztények a közösségnek első nemét keresték, egy konventikulumnak zártkörű egységét. Mindenkit ebbe hívják meg s bizonyára ez volt legnagyobb részöknek egyedüli eszménye. Bizonyára! Nem. A lelkesebbek, a nagyobbak az első pillanattól fogva tulszárnyalnak reményeikkel ezen határok közé szorított látkörön. A világ meghódítására indulnak. Ezek már kezdetben tiszta öntudattal bírnak az iránt, hogy ők egy új társulatot, egy új szövetséget képviselnek, a mely nemesak Izrael régi szövetségét helyettesíteni, hanem a római birodalomban egy időleges fejedelem kormánypálczája alá tartozó népek társulatát is kiszorítani van hivatva. Az a nemes vágy lelkesíti, hogy nemesak a maguk, vagy barátaik, hanem az egész emberiség üdvét munkálják. *„Nincs sem zsidó, sem görög, sem szabados, sem szolgál, sem férfi, sem nő, mivel mindnyájan egyek vagytok a Jézus Krisztusban“*, így szól már Pál apostol és százötven évvel később

egyik legékesebb apologeta az emberi lelket természetszerűleg keresztényinek lenni hirdeti.

S csakugyan volt egy pillanat, a melyben az ember azt hihette, hogy az ősi keresztények vágya valósággá lesz, hogy az aláásott és meghasonlás által fenyegetett római egység helyébe a keresztény egység fog lépni. A régi társadalom kimerült; a pogányság az új egyház megtörésére irányított rendkívüli küzdelme után legyőzöttnek érezte magát. A római császár jogot adott a kereszténységnek, — a mi addig hallatlan dolog volt — hogy a régi világ minden részéből egy teljhatalommal tanácskozó gyűlést hívjon egybe. Kelet és nyugot püspökei, Európa, Ázsia és Afrika képviselői egybegyűlnek a Niceai conciliumba, hogy elkészítsék a keresztény egység okmányát. Megalapították a katolikus egyház, az egyetlen, az egyetemes egyház, a szent egyház, a mely azt tanítja, a mit mindenki, mindenütt és mindig hitt. Az Isten városa megalapíttatik a földön. Egyesülve ezután ugyanazon hitben, ugyanazon szertartásokat gyakorolva, ugyanazon törvényeknek engedelmeskedve, ugyanazon módon imádván Istent, ugyanazon parancsolatok szerint élve, alávetve magokat ugyanazon kormányzásnak, a Krisztus tanítványainak csak egy egyetemes közönséget kellett formálniok. A testvérek egysége tehát bevégzett tény lesz.

Fájdalom! az eszmény itt is messze elmaradt a valóságtól és a történeti igazság szintén az egyház követeléseitől. Nem elég határozatilag kimondani, hogy az egység megvan s nem elég kigolyózni a külön nézetüeket, hogy a külön nézet elnyomassék. A conciliumok, hogy az egységet fenntartsák, igen egyszerűen jártak el: kiűzték a kisebbséget s a mikor magokra maradtak azok, a kik valamely tantételt mint többség érvényre akartak juttatni, egyhangulag kikiáltották azt, mint az egyetemes egyház tanát. Így történt, hogy a nyugoti egyház az egység fenntartásának ürügye alatt lassanként elvesztette a syriai, egyiptomi s végre az egész keleti kereszténységgel való közösséget. Szomorú és megsiratni való története van ezeknek a conciliumoknak, a melyek a helyett, hogy a vallásos életnek és az erkölcsi ihletnek melegágyai lettek volna, a leghiábavalóbb vitatkozások és a legszálnalomraméltóbb eselszövények küzdőterei lettek és a melyek nem a békét és egységet munkálták, a mire hivatva voltak, hanem az egyház egy részét vették folytonos üldözőbe. Bizonyára voltak egyesek, a kik az igazságot keresték ezekben a conciliumokban is, de a legnagyobb részt saját

érdejük és szenvedélyük vezette, mindenek előtt hatalmuk megszi-
lárdítását keresvén s a szeretet mindeniköknél hiányzott.

Az egyház rosz útra tévedett. Mert azzal, hogy egy mindig
elvontabb hitrendszerrel dolgozott ki, a keresztény egységet nem
lehetett megvalósítani. A lelkeket nem lehetett egyesíteni az által,
hogy minden értelmet egy kalap alá vonjanak. Mit ért, hogy az
emberek ugyanazon athanasiusi symbolumot elmondogatták, ha egy-
mászt kölcsönösen kárhoztatták s erkölcsi életökben egészen külön-
böző elvek által vezéreltetek. Egy rabló azt épen olyan jól
elmondhatta, mint egy becsületes ember, a nélkül, hogy egymással
a legtávolabbról is közösségben éljenek.

A középkori gyakorlatiasabb és a görög böleselkedők által
kevésbé nyugtalanított róm. katolikus egyház ezt belátta, a mikor
mindezeket a dogmatikai vitatkozásokat elnyomni igyekezett és a
keresztényi egység megvalósítását az egyházi tekintélynek való
meghódolásban kereste. A pápa, szt. Péter utóda, a Krisztus helyet-
tese, a püspökök mint az isteni kegyelem letéteményesei, ime eze-
ken alapszik szerinte az egység. A ki magát teljesen aláveti a
maga egyházi főnökeinek, a ki az általok megállapított szertartá-
sokban részt vesz, a ki hiszi, a mit megrendelnek, hogy higyjen,
megteszi azt, a mit paranesolnak, a ki lelke felett teljes uralmat
enged: tagja az egyháznak, a melyen kívül nincs üdv.

Távol van tőlem, hogy a középkori római egyházat kisebbiteni
szándékozzam. Nagy szolgálatot tett az azzal, hogy a végletekig
megkülönböztött s valóságos zürzavarban élő Európában egy fensőbb
egység, a szétszortan élő népek között egy összekötő kapocs iránt az
öntudatot fenntartotta. Megbecsülhetetlen fönség nyilatkozik a legjele-
sebb pápák azon törekvéseiben, hogy az egész kereszténységet ugyan-
azon egy szellemi kormányzás alatt csoportosítsák és hogy ugyanazon
egy hitet és ugyanazon egy reményt tegyék uralkodóvá. De ez az igye-
kezet feljülhaladja az emberi erőt. Hogy a gondviselés szerepét
vegye magára valaki, annak Istennek kellene lennie; az egyház
főjei azonban isteni hatalmat tulajdonítván magoknak, nem szüntek
meg emberek lenni. Nagyon kevés fő elég erős arra, hogy meg ne
szédüljön a korlátlan hatalomtól, nagyon kevés jellem aunyira aczé-
lozott, hogy saját szenvedélyeinek áldozatul ne essék, a mikor min-
den ellenzéken győzedelmeskedett.

Azonban az egyház itt is rosz úton járt, a keresztény egységet
a szertartások és isteni tisztelet külső formáságainak ugyanazon-

ságába helyezvén. Ez annyit tett, mint az Isten országát egy széles terjedelmű közigazgatási intézménynyé, a kegyességet egy iszonytató mechanizmussá, az erkölesi életet pusztá szertartási formasággá változtatni át. Ez a lelkiismeret megtagadása, a személyiségnek elfojtása, az ember egyéniségének kiszolgáltatása, a szolgaságban való egység volt. Megmenteni az embert a büntől az által, hogy szellemi rabságba hajtsuk, éppen annyi, mint megölni a beteget azért, hogy betegségétől megszabadítsuk.

A római egyháznak ezen megölő, egészen külső egysége s azon visszaélések ellen, a melyek abból származtak, nem is szüntek meg a kereszténység legjobbjai és leghivebb tagjai tiltakozni. S bizony nem kiesiny vállalat volt az egyház ezen félelmetes hatalmát megtámadni és megtörni ezt az egyházi egységet, mely még rendkívülieg esábitó volt. A jellemnek minő erejére van szükség bizonyos körülmények között csak arra is, hogy az ember a divat vagy az udvariasság követelményei alól kiszabadítsa magát. Itt nem hasonló esekélyeségről van szó. Nem kevesebb mint az örök üdv forgott fenn. Az egyháztól elszakadni, ez annyi volt, mint kitenni az embernek magát a társadalom megvetésének, mindennemű erőszaknak és bántalmaztatásnak s a mi még több, lemondani gyermekkori meggyőződéseiről, hosszú időn keresztül gédelgetett erkölesi biztosítékokról; ez egy benső forradalom volt a külső forradalom előtt.

S valóban, nem is tudunk elég hálásak lenni szellemi szabadítóink iránt, a kik a római egyház külső, zsarnoki és elnyomó egységével a Krisztussal való benső közösséget állították szembe. Ne gondoljátok, hogy ez csak frázis, csak theologiai szórszálhasogatás volt. A római egyház által diesőitett látható egyház egységével szembe állítván a láthatatlan egyház egységét, a reformatorok egy oly elvet mondtak ki, a melynek horderejét még ők sem gyanították, mert ez az elv az, a melyen a későbbi nemzedékek a lelkiismeret szabadságát és a türelmet győzelemre segítették.

Az egység szükségességét, a mit a kereszténység magában foglal s a mire e tanulmány elején reámutattunk, a reformatoroknak nem volt szándékukban vita tárgyává tenni. Szerintök is az evangélium az embereket testvériségre hívja, testvéreknek mondja az égi atya minden gyermekét, azt kívánja, hogy a keresztények szeressék egymást és hogy áthatva legyenek a Krisztus szellemétől. Szerintök is az evangélium minden keresztény szellemi egységét

tanítja és a kik ezen feltételeknek eleget tesznek, mindazoknak az üdvöt hirdeti. De ki mond ítéletet a felett, hogy Krisztussal és testvéreinkkel való ezen benső közösség őszinte? Ki határozza meg azt, hogy közülünk méltó-e mindenki, igen vagy nem, Krisztus igaz tanítványinak ezen egységes és tökéletes egyháza tagjának tartani magát? Róma erre azt feleli: „a pap“, a reform ezt: „Isten“. Róma így szól: „Az egyház igaz tagja az, a ki az ez által szabályszerűen kiszolgáltatót mindennemű sacramentummal rendesen él; az egyház egysége földi szervezetében látható.“ A reformátorok ezt mondják: „A sacramentumokkal való élés semmit sem bizonyít; a symbolumok elmondása nem ér semmit; a mi fontossággal bír, ez egyedül a benső érzület, az erkölesi megújhódás, a lelkiismeret, a hit. És ki bíraskodik a lelkiismeret felett? Isten, egyedül Isten. Egy embernek sines joga kizárni mást az örök üdvöből.“ Szabadságra hívó beszéd ez, mely megtöri a papi hatalmat, mint a nap is cölzlatja a sötétséget, a melyben az ember tétlenségre van szorítva.

Az egyházak változhatnak vég nélkül s tudjuk, hogy mily nagy volt számuk a reformált országokban. De ezek közül minde-
 nik tökélytelen és időszerű, azon ország vagy keresztény népesalá-
 hoz alkalmazkodva, a melynek szükségét van hivatva kielégíteni.
 A láthatatlan egyház, a Krisztus igaz tanítványinak egysége örök;
 de senkinek sines joga azt a maga hasznára lefoglalni. Felette áll
 ez minden mi felekezeti hitvallástételeinknek, minden mi szenvedé-
 lycinknek és gyarlóságunknak, mint a hogy az örökké tiszta égbol-
 tozat felette terül el a ködnek és gőzpáráknak, a melyek ránk nézve
 minden pillanatban felfogják annak ragyogását.

A reformációval keletkezett egyházak is gyakran megfelejt-
 keztek azokról a nagy eszmékről, a melyek bölcsőjüket beragyogták.
 Hütelének lettek alapítóiknak hősi szellemisségéhez. Ezek is mind-
 egyre igényt formáltak ahoz, hogy az ők tökélytelen szervezetüket
 a láthatatlan és örökkévaló egyházzal azonosítsák. A szentek egyes-
 ségét a maguk hitvallásuknak korlátai közé akarták szorítani. Ezek
 is így szóltak: „Rajtam kívül nincs üdvösség.“ Rájok nézve is a
 keresztény egység az ők hitvallásukhoz, az ők theologiai rendsze-
 rökhöz való ragaszkodássá lón — a mi annyival nevetségesebb
 követelés volt részükről, mivel számosan tulajdonították maguknak
 ugyanazt a kiváltságot s kölesönösen magtagadták egymásnak a
 jogot arra nézve, hogy a másik magát a Krisztus valódi egyháza
 képviselőjének tarthassa. A római katolikus egységben legalább

még van egy bizonyos fönség: ez egy rendkívül nagy méretű sok százados épület s habár fedélzete alól igen gyakran kirí szellemi szegénysége, legalább homlokzata fönséges látványt nyújt. De mit mondjunk ezekről a különböző felekezetekről, a melyek megtagadják a keresztény méltóságot attól, a ki nem írja alá egy nehány duczet theologus által hosszas vitatkozás és szájalomra méltó kiegyezés után kidolgozott hitformát.

Nem, nem, térjünk vissza az első reformátorok magas röptű szellemi felfogásához vagy még inkább térjünk vissza Krisztusnak összehasonlíthatlan szellemisségéhez, a melyről Pál apostol oly kiválóan szép meghatározást ad az alapul vett igékben. A keresztény egység nem egy búbájos módon alakult időleges társaság, a mint az első keresztények álmodták. Nem az első conciliumok metaphysikai hitegysége. Még kevésbé a római katolikus egyház szertartásainak és szentségeinek külső egysége, sem nem a mult idők protestáns hitvallásának szükkeblű egysége. A keresztény egység a szentek egysége, ez ama láthatatlan egyháza mindazoknak, a kik Istent igazán szerették és igazán szerették felebarátaikat; ama láthatatlan egyháza mindazoknak, a kik lelkök mélyébe vésték azt az isteni szózatot, a melyet a mi mennyei Atyánk intéz minden teremtményéhez, és a melyet az Isten minden más gyermekénél jobban kijelentett Krisztus a szenvedő és bűnös emberiségnek. A keresztény egység az a szent szövetség, a mely az időn szintugy mint a téren át ugyanazon eszményi társaságba gyűjti mindazokat, a kiknek lelke a szellemi élet isteni forrásai felé vágyakozott és a kiknek tevékenysége a magok környezetére, lett légyen az kicsiny vagy nagy, áldásosan áradott szét; ez az a szent serge mindazoknak, a kik a közelben vagy távolban, a bűn, az önzés, az igazságtalanság vagy az erkölesi nyomor ellen küzdöttek, hogy betöltsék a szent törvényt, a mi mennyei Atyánk akarát; ez ama titokszerű egyesülete a hívőknek, a kiknek hitök volt a jónak győzelmében a rossz felett, a kik nem kételkedtek az örök igazságban akkor sem, a mikor a bűn diadalát látták, a kiknek hitök a világosság iránt nem ingott meg a sötétségben sem, a legfőbb jószág iránt a halál karjai között sem. A keresztény egység erkölesi egység.

Ez a kérdés különös érdekléssel bír reánk, újkori szabadelvű keresztényekre nézve, a kik arra törekszünk, hogy azt a mi állandó, a mi igazán a valláshoz tartozik, a mi isteni a hagyományos kereszt-

ténységben, megtisztítsuk a mult időknek azoktól a szemlélődéseitől, egyházi formáitól, a melyek többé nem felelnek meg a mi lelki ismeretünknek és lelkünk szükségleteinek. Éppen mint a XVI ik század protestáns egyház megalapítóit minden igaz kegyesség fel-dulóinak, megrontóinak mondották azért, mert kihuzni igyekeztek a kereszténység bárkáját az egyházi szertartások és gyakorlatok örvényéből, a melyben az egyház a bibliai inspiratio habjain megfenek-lett: minket is ma Krisztus ellenségeinek, hitrontóknak, sőt isten-tagadóknak tartanak azért, mivel meg akarjuk szabadítani a keresztény hitet a könyv szolgasága, a betű járma, az alexandriai vagy bizanti szemlélődések holt sulya alól, a melyek megbénítják az evangelium hatását a közmiveltségben. Azzal vádolnak, hogy mi nem vagyunk többé keresztények, mivel nem fogadjuk el a szent Athanasius, a szent Anselm vagy a szent Tamás tantételeit, hogy nem vagyunk többé protestánsok, mivel a mult idők zsinati hitvallásait nem tekintjük többé isteni kijelentéseknek, mivel mi igényt tartunk magunknak bírálóat alá venni azt, a mit elődeink minden éles-elméjűségök, minden erkölesi nagyságuk mellett nem tudtak meg-bírálni; s meg tudjuk különböztetni a hit, a béke és szeretet evangeliumát a rabbinistikus vagy görög tantételektől, a melyekbe a Pálok és Jánosok ezt az evangeliumot saját koruk szelleme és iránya szerint kiformáltak. Vádolnak minket, mivel mi elég loya-lisok vagyunk fennhangon kimondani azt, a mit kortársaink közül annyian csak magokban gondolnak, leplezni akarván azt, hogy ők nem kevésbé tultették magokat ezen a dogmatika theológián, mely eljárás inkább a Loyola Ignác tanítványaira, mint egy Hussz vagy egy Kalvin nyiltságára emlékeztet.

Ez csaknem annyi, mintha azzal vádolnának, hogy nem vagyunk többé francziák, mivel nem ismerjük el többé a régi Franciaország törvényeit, mivel mi a XIX-dik század gyermekei nem fogadjuk el többé a három rendet, a melyen alapult a régi francia társadalom, mivel mi megvetjük a nemesség és papság kiváltságait és arra igyekszünk, hogy a mult társadalmi szervezetét mind inkább egy demokratikus társadalommal helyettesítsük, a mely a szabadságban és testvériségben solidaris legyen. Oh igen, teljesen világos, hogy nekünk ma egészen más eszményünk van az államról, ennek tulaj-donságairól, jogairól és kötelességeiről mint a XVII-ik vagy XV-ik századoknak volt. Éppen olyan különbség van a mai és a közép-kori „haza“ között, mint a mily különbség van a vasutakkal

behálózott, gyárakkal, nagy városokkal benépesített, iparral, kereskedelemmel, gyarmatokkal bíró és lobogóját csaknem a világ minden részében lengető Franecziaország és a között a Franecziaország között, a mely száz évi harc után is még hűbér és jó öreg kőfalak mögé zárkozva él, tornyaiban és városaiban keresvén oltalmat kincseinek.

Mind a mellett azonban, hogy hazánk je'nelég nem az, a mi a XV-ik században volt, jól tudjuk, hogy ez a különbözőség a mult és jelen között a szervi fejlődésnek természetes folyománya, hogy hazánk, Franecziaország történelmének minden korszakában, dicsősége és megaláztatása napjaiban, erényei és tévedései mellett az, a mi a körülményeknél fogva lehetett, a mi gyermekei képességének megfelelt és ép oly téves dolog lenne méltatlankodni azért, hogy a középkorban nem volt az, a mi ma: mint a mily esztelenség lenne arra törekedni, hogy a mai államot a mult század formájára vigyük vissza. A társadalmi, ~~nevezetleg~~ gazdasági vagy politikai átalakulások, s mindazon különböző felfogások mellett, a melyeket az egymást felváltó nemzedékek a hazáról magoknak alkottak, mélyen érezzük, hogy a mai és az egykori hazafiúi hit egy és ugyanaz, hogy a történelem felszínén lezajló forradalmaknál és drámáknál egy felsőbb mystikus közös érzés nyilatkozik a vaucouleur-i szűz hősiességében és a modern egyszerű katona hazafiságában, a ki bátran megy hazája védelmére, az önfeláldozásnak ugyanaz a szelleme ugyanazért a hazáért, a mely nem egy elvont bölelmi fogalom, hanem egy szellemi valóság, a szülőföld, a maga természeti és erkölcsi hatályával, a mult minden dicsőségével és bánatával, az emlékezetnek és vágyakozásnak minden közösségével, egy nagy solidaritás a téren és időn keresztül, egy közös lélek, egy élő valóság, a mely éppen azért, mert élő, fejlődik és átalakul.

És mi, ujkori szabadelvű hívők ugyanazon kárhuztatásnak vagyunk az áldozatai. Katholikusok, hagyományos protestánsok, sőt még szabad gondolkozók is igen gyakran egyetértének abban, hogy ezt mondják rólunk: „Ti nem vagytok többé keresztények, ti bölelcsészek, következetlen szabad gondolkozók, moralisták vagytok, de nektek nincs helyetek a kereszténységben.“

Kedves szellemi testvéreim, a mikor én így kizárattam a a szent szövetségből, a mikor Róma vagy La Rochelle kiátkozott, az én öreg bibliámhoz fordulok s elolvasom belőle Jézusnak az ő türelmetlen tanítványaihoz intézett eme szavait: „ne tiltsátok meg azt, a ki nem követ minket, hogy erőt cselekedjék az én nevem

által; mert senki sincsen olyan, a ki az én nevem által erőt cselekszik, hogy könnyen gonoszul szólhatna felőlem. A ki nincsen ellenünk, mellettünk van.“ És hitem föllángol, keresztény bizalmasan megújul a Mester érintésére, a kinek egyedül van joga meghatározni, hol vannak az ő tanítványai. Mert ha ma senki sem tarthat igényt arra, hogy ő csudákat cselekedhetik, mindazokat, a kik arra törekeshnek, hogy a modern ördögöket, a tévelygést, a nyomort, a bűnt kiűzzék, mindazokat, a kik keresztény műveltségüknél fogva szent hévvel küzdenek a rossz ellen, mindazokat. Jézus oltalmába veszi türelmetlen apostolaival szemben, hogy ki ne zárhassák őket az ő társaságából.

Az igaz, hogy mi nem hisszük többé a szentháromságot, Krisztus természet feletti születését, megtestesülését, sem a régi alexandriai vagy byzanti metaphysikai szemlélődéseket, a mi hitünk többé nem az, a mi a középkori keresztényeké vagy a XVII-ik század protestansaié volt. Mi nem fogadjuk el többé a german vagy középkori tantételt a Krisztus vére általi elégtételről, mivel ez minket iszonynyal tölt el s megbotrúnoztatja lelkiismeretünket; ennél többre becsüljük a görög egyházi atyák hitét az isteni igében, a Logos-ban, mely az emberiség felvilágosítására és a világ életésére szolgál, hogy azt idvezítse. Általában mi nem tudjuk elfogadni mint vallást mindazokat a dogmatikai tantételeket, melyek csupa ellenmondásból állanak minden épületesség nélkül és a kereszténységet nem helyezük azokra a böleselmi szemlélődésekre, a melyeknek egyes elemeit talán meg lehet találni egy Szt.-Pál vagy egy Szt.-János rendszerében, de a melyek magának a Jézus Krisztusnak evangéliumában nincsenek meg.

A mi legfőbb, a mi legnagyobb törekvésünk pedig az, hogy Jézusnak ez az evangéliuma ihlesse meg szívünket, hogy általa éljünk és vele haljunk meg. A mi legbensőbb és legszentebb erkölcsi meggyőződésünk az, hogy a mennyei Atya és felebarátaink iránti szeretet ezen evangéliumában a legfőbb igazság, az üdv, az élet, az erkölcsi erő és remény kimeríthetetlen forrása megtalálható. A mi legélénkebb vágyunk, hogy részünkről kiesinységünk érzetében, de azzal az erélyvel, a mely abból a meggyőződésből származik, hogy jó és szent, isteni áldásra méltó dolgot cselekszünk, terjesszük ezt az evangéliumot, megtisztítván azt mindentől, a mi annak hatályát megakadályozza a jelen társadalomban. A mi legszebb álmunk az lenne, hogy ha Galilea virágát a maga frissességében és

őseredeti tisztaságában átplántálhatnók a mi vén Európánk mélyen megrázkódott földjébe, a mi fölvilágosult, de gyakran felületes francia hazánkba, hogy az új életre serkentse hazánkfiait és hogy végéhez közeledő századunk erkölcsi és társadalmi mozgalmaiban még egyszer megteremhesse az igazság, a szabadság, a solidaritás és a szeretet gyümölcseit.

Mi nem kényszerítünk senkit arra, hogy úgy gondolkezzék mint mi. Az erkölcsi és szellemi világ birodalmában mi nem tulajdonítunk az erőszaknak eredményt. Az erőszak öl, nem szül újat. Mi eléggé tanultak és engedjétek meg hozzá tennem, eléggé kegyesek, eléggé ismeretesek vagyunk a vallással, hogy a múlt minden vallási formáit megértsük, hogy megismerjük, a mi azokban nagy és erkölcsi jelentőségű volt, ismerjük azokat a lelki szükségleteket, a melyek azokat a formákat létre hozták és eredményt biztosítottak számukra. Elég széles látkörünk van arra, hogy felfogjuk, hogy a jelen minden vallási formáiban mi van, a mi igazán áldást hozó és éltető. Mi tisztelettel és rokonszenvvel üdvözljük, bárhol találjuk azt, a léleknek Istenhez emelését, a hódolatnak és solidaritásnak minden tényét, a Krisztus iránti hűségnek minden nyilvánulását, mindennemű áldozatot, a mely az Isten akaratja és az emberiség javára történik.

De azt a jogát senkinek sem ismerjük el, hogy minket a keresztény egyességtől kizárjon. És a mikor minket kizárnak, a mikor velünk szemben az apostol türelmetlenségét gyakorolják, a ki nem engedte meg egy idegennek az apostolok körében a Krisztus nevére hivatkozni, hogy jót cselekedjék, a mikor conciliumok vagy zsinatok méltatlanoknak ítélnék minket arra, hogy magunkat a kereszténység részeseinek tartsuk, mi ehhez való jogunk tudatában hitünk teljes erejével és a Krisztussal való erkölcsi egyességünk érzetében, megemlékezve a Krisztus leghívebb követőinek dicső szabadságáról, viszont azt kérdezzük: „Kik vagytok ti, kik ily módon bírának toljátok fel magatokat testvéreitek felett, minő jögon követeltek magatoknak megtiltani nekünk, hogy mellettetek, veletok a mi lelkiismeretünk szerint szolgáljuk a Krisztust“?

Vagy inkább elfojtván magunkban ezt a méltatlankodást és megemlékezvén arról, hogy a békességre igyekezők és a szelid lelkűek a Mester igaz tanítványai, így szólunk ismét hozzájuk: „Munkálkodjunk együtt a közös nagy feladaton és ne zárjunk ki senkit azok közül, a kik az emberiség erkölcsi és szellemi újjászü-

letésének legfőbb munkájában kezdet fogunk velünk. Az embereknek minden bizonynyal, különböző véleményök lehet az isteni természet ilyen vagy amolyan mysteriumáról vagy Istennek világ-kormányzásáról s a mellett mindnyájan közös egyetértéssel munkálkodhatunk az igazság megvalósításán és a rossz megsemmisítésén. Ti azt hiszitek, hogy az üdvöt csak az egyház kegyeszei és a pap közbenjárásával lehet megnyerni. Ti mások ismét azt hiszitek, hogy az üdv a bibliában előadott bizonyos számú történeti ténynek betűszerintí és a Krisztus munkájáról alkotott dogmatikai rendszernek elfogadásától függ. Prédikáljátok a ti hiteteket; igyekezzetek azt terjeszteni; de ne akadályozzatok meg minket, hogy részünkről mi is terjeszthessük a kereszténységről való teljesen erkölcsi felfogásunkat, a melyet mi egészen evangelium-szerűnek és a jelen társadalom szükségleteinek inkább megfelelőnek hiszünk, a mi jelenlegi társadalmunkban mindnyájunknak van min munkálkodni. A helyett hogy egy néhány parcellára szorítkoznánk, miveljük földünket egyik a másik mellett. Szomszédaink közül némelyek fogékonyabbak lesznek a ti prédikációtok iránt, mások a mieink iránt. Nem az-e a lényeges dolog, hogy a lehetőleg minél több lelket elvonjunk az önzéstől, az anyagiasságtól, az erkölcsi és phisikai nyomortól?“

Ne akadályozzatok meg senkit, hogy a Jézus nevében kiűzze az ördögöket, a kik esábitják és kinozzák a jelen társadalmat. A mi egyházaink figyelmeztetik ezeket a testvéreket, a kik oly elkéserevedve el akarják vitatni egymástól atyáik örökségét, hogy nem veszik észre a tolvaj közeledését, a ki javaikat elrabolja és elszalad. A mikor az egymással való harcban kimerülnek és a küzdelmet kénytelenek lesznek abba hagyni, arra ébrednek, hogy többé semmijök sincs.

Nem kívánom korunkat a mult idők rovására diesőíteni. Minden századnak megvoltagek a magok fény és árnyoldalai. Csak körül kell tekintenünk magunk körül s be fogjuk látni, hogy ez a mi civilisationk, a melyre oly büszkék vagyunk, tényleg siralmasan termékeny az erkölcsi rosszakban. Mindazonáltal nekem úgy tetszik, hogy a kereszténység egységéről való szélesebb körü és emelkedettebb felfogás, a melyet nektek figyelmetekbe kívánok ajánlani, lassanként mindinkább levetkőzi magáról a mult tévedéseit és előítéleteit és hogy mindazok a vallási formák, a melyek a történelem tükrében szemünk előtt elvonulnak és mindazok az egyházi hitvallástételek, a melyeket a jelen előttünk feltár, lassanként a vallásos

lelkek egyetemes egyességére vezetik az öntudatot. Avagy ki az közületek, a ki azt merné állítani, hogy az ő különleges egyházán kívül nincsenek Krisztusnak igaz tanítványai, hogy egy lutheranus, egy görög vagy egy római katolikus nem lehet keresztény? Ki merné azt állítani, hogy a kereszténység történelmi formáin kívül nincs üdv, hogy a Krisztus előtt élt milliárd pogányok, a muszlimoknak, a buddhistáknak, a konfuceistáknak milliárdjai, a kik az evangéliumról soha semmit sem hallottak vagy nem tudták megérteni oly módon, mint a hogy azt nekik hirdették, az Istentől mind elszakadva és örök halálra lennének kárhoztatva? A vallások története vallási látkörünket kiszélesbítvén, minden helyen és minden felekezet kebelében őszintén kegyes és erkölcsös embereket mutatván fel, a mienktől különböző egyházakhoz tartozó emberekkel való mind gyakoribb érintkezésünk, mindennap arra tanítanak, hogy ismerjük fel és tanuljuk méltányolni az erényt, a kegyességet és a szentséget bármely hitvallás-tételben jelentkezik az és bármely formája van is külsőleg. Az összes vallásokból ily módon egy közös alapot nyerünk, a mely az emberiség egyetemes vallásának alapjául szolgál, eljutunk az igazi katholicismushoz, a mely hűebben a maga nagy eszményéhez mint a római katholicismus, a maga végtelen nagy egyességébe öleli a multnak és jelennek összes vallásos lelkeit és a mely a vallásos életnek a történelmen át nyilvánuló időszerű minden formái mellett az emberiség örök és állandó vallásának bizonyul, olyan vallásnak, a melyről méltán el lehet mondani, hogy az Isten mindenekben minden.

A nép, a melynek logikája a legegyszerűbb, ezt a meggyőződését, a mint kétségen kívül ti is nem egyszer hallhattátok, így fejezi ki: „Minden vallás jó, csakhogy az ember becsületes legyen“. Kétségen kívül egyszerű formája ez a szóban levő igazságnak, de veszélyes, mivel könnyen tévedésbe ejthet. A vallási szabadelvűség nem közönyös a hit dolgában. Nem, nem igaz, hogy minden vallás jó vallás. Ebből csak annyi igaz, hogy nincs vallás, a melyben valami jó ne lenne és minden vallásban az, a mi jó, indítja az embert az erkölcsi életre. A vallásoknak és egyházaknak különböző értéke van; némelyek jobbak, mint mások. Az a vallás, a mely egy kevésbé művelt népnek teljesen megfelel, nem ér semmit egy magasabb műveltségű népnek. Olyan vallásos tanításoknak, a mely egy tudóst feltételeznek, nincs semmi becsök egy kevésbé tanult emberre nézve, a ki azokból semmit meg nem ért.

Legyetek nem kevésbé óvatosok a mondottakból arra a következtetésre jönni, hogy a különböző egyházak, a földön látható egyházak, a melyekhez mi is tartozunk, túl élték magokat és hogy az üdvösségre elég úgy élni, mint a láthatatlan egyház részeseinek. Mert ha egyik egyházi szervezet sem bír monopoliummal az erkölesi üdvre, kisebb nagyobb mértékben mindenik megfelel a társadalom szükségleteinek, a melyeket félreismerni esztelenség lenne. Nektek szükségetek van saját egyházatokra vallásos okulástokért, a mely — sajnos — oly gyenge soknak közületek; szükségetek van lelki épületekre, az együvé tartozás érzésének kifejtésére, jótékony munkálkodásokra, hogy terjesszétok a társadalomban a szellemi élet jó beszédét. Tudjátok-e, mi a legjobb módja a szentek egyességének eszményi nagy egységén munkálni, más szóval az evangelium terjesztésének? Lélekkel, szeretettel ragaszkodni egyházatokhoz, ahoz az egyházhoz, a melyet ti választottatok magatoknak, a mely a legjobb lelki táplálékot nyújtja nektek és ebben munkálni saját üdvötöketek szintugy mint testvéreitek erkölesi fejlődését. Szükség, hogy több egyház legyen e földön, mindenik a maga körében, a maga módja szerint és az őt környező társadalom szükségleteivel és igényeivel összhangban közreműködve az emberiség üdvének nagy munkájában. A mint Pál apostol oly szépen mondja az efezusi keresztényeknek, maga Jézus azt akarta, hogy legyenek némelyek apostolok, azaz az igazságnak tanubizonyságai életökkel; mások próféták, azaz, ihletettek, hogy a sziveket fölemeljék és az elálmosodott lelkiismeretet tevékenységre bírják; mások evangelisták, lelki pásztrok vagy tanítók, hogy mindenik a maga tehetsége szerint munkáljon az egyház épületére és hogy mindnyájan igyekezzenek a tökély megvalósítására, mind jobban közeledve a második Ádámhoz, a tökéletes emberhez, a Szt.-Pál által dicsőített Krisztushoz. Elkülönlítve egymástól mindnyájan tehetetlenek vagyunk. Szükség, hogy erőinket egyesítsük, ki ki a maga egyházában, hogy terjesszük az evangeliumi hitet, a mely az erkölesi életnek, a kegyességnek egy elve; hogy terjesszük az Isten fiának ismeretét, a ki nem egy metaphysikai lény, hanem lelkiismeretünk ihletője, az ember fia, arra tanítván az embereket, hogy Isten fiai legyenek mint ő. Szükség, hogy ne ingadozzunk vallásos életünkben a tudománynak minden szelére, hogy minden erőnket, minden figyelmünket az erkölesi igazságnak szenteljük, a mely egyedül menthet meg a gonosztól és egyedül üdvözíthet.

De szükség, hogy ezen nagy és szent feladat közben, a mely mindnyájunkat kötelez, úgy magunkkal, mint másokkal szemben, soha se tévesszük el szemeink elől, hogy a szeretetnek kell áthatnia mindnyájunkat az igazság keresésében és akár a mi külön egyházunkban, akár más egyházakkal való viszonyunkban elfogulatlanoknak, nemes lelkűeknek, türelmeseknek kell lennünk, meg kell ismernünk, a mi jó van másoknál és meg kell ismernünk, a mi tökélytelen van nálunk.

Igyekezzenek megnyitni füleiteket minden hívők egyetemes harmoniája égi dallamának. Tárjátok fel szíveteket minden kegyes lélek szent egyességének. Emelkedjete feljül a dogmatikai vitatkozásokon és az egyházi versengéseken az egyetemes kereszténység magaslatáig, és a mint egy nyári szép vasárnapon az Alpéseknek egy eszén a protestáns vagy katolikus harangok a levegőben egyesülnek, hogy ebben a magasságban a szenvedő emberiségnek csak egy sohajává olvadjanak össze az Örökkévaló előtt, a ki összes teremtményeit ugyanazon szeretettel öleli magához: ti is hasonlóan foglaljátok össze lelkeitekben mindazoknak a kéréseknek, mindazoknak az áldozatoknak és mindazoknak a hódolatoknak szent összhangját, a melyeket a történelem hullámai felétek hajtának és ezen egyetemes egyezésben új erőt nyerjetek egyéni kötelességeitek teljesítésére saját egyházatokban.

(Francziából.)

FERENCZ JÓZSEF.

Szentábrahámi theológiája.

II.

I. „A szövetség szerzőjéről vagyis Istenről.“

A mint a hitnek, úgy a hittudománynak is legelső és legfőbb tárgya: Isten. A mit a hit lát, azt akarja a hittudomány kifejezni, vagyis a lélek láthatatlan gondolatait látható formákba önteni. Önkényt következik, hogy a hittudomány a legnehezebb feladat előtt akkor áll, a mikor Istenről akar beszélni s Istent akarja úgy szólván szemléltetni. Isten lélek és láthatatlan. Vele színről-szinre soha senki nem találkozott. A mint nem lehet ez isteni lényeket képekben vagy szobrokban kiábrázolni, oly kevésbé lehet szavakban kifejezni. Mindaz, a mi Isten lényéről mondható, csupán az ő munkáiból vont következtetés. Igaz, hogy az Istennek fölséges képe mindig ott áll lelkünk előtt; de sokkal könnyebb abban gyönyörködni, mint a gyönyör tárgyát leírni. Hisz a nap is mindig ott ragyog az égen, de azért ki tudná azt úgy lefesteni, hogy még annak is tökéletes fogalma legyen róla, a ki soha nem látta? Sokkal könnyebb abban úgy a mint van gyönyörködni, mint az egyes sugarakat részekre osztva ismertetni. Ezért van az a sok isten-fogalom s Istennek sokféle tisztelési módja a durva bálványimádástól föl a „lélekben és igazságban“ való imádásig. Innen magyarázható ki az a sokféle fölfogás is, a mely Istennek a világhoz és emberekhez való viszonyát igyekszik megmagyarázni.

Azonban bármilyen távol van e tekintetben Isten az embertől, még sincsen a megismerhetetlenség messzeségében. Egyfelől a saját lelki tehetségeink segítségével mi emelkedünk közelebb hozzá; másfelől a történelemben és természetben nyilvánuló kijelentése által Ő közeledik felénk. Így aztán eljutunk egy bizonyos ponthoz, a melyből a lélek, ha színről-szinre nem is szemlélheti az Urat; de tisztán látja tökéletessége ragyogásait s dicsősége fönségét. Az unitárius theologus munkáját különösen megkönnyebbiti az,